

Totální komunikace, struktura a strategie

Mgr. Jiří Langer

Katedra speciální pedagogiky PdF UP

EVANS, L. *Total Communication: Structure and Strategy*. Washington D.C. : Gallaudet College Press, 1982, s. 160. ISBN 0-913580-75-9.

(český překlad PaedDr. PhDr. Miloň Potměšil, Ph.D., PhDr. Jan Comorek, Ph.D.)

EVANS, L. *Totální komunikace, struktura a strategie*. 1. vydání, Hradec Králové : Pedagogické centrum, 2001, s. 89. ISBN 80-238-7915-4.)

Totální komunikace (významově správněji spíše „globální komunikace“) je jedním z přístupů k vytvoření plnohodnotné komunikace při využití všech dostupných komunikačních prostředků. Mohlo by se zdát, že dnes, kdy je znám progresivnější komunikační a vzdělávací systém sluchově postižených – bilingvální systém, nemůže mít dvacet let stará publikace o totální komunikaci šanci prorazit do povědomí odborné veřejnosti. Opak je pravdou, protože v současné době se k jejímu využívání ve výchovně vzdělávacím procesu hlásí 12 speciálních škol pro sluchově postižené (všech stupňů) v České republice¹ a publikace obsahuje mnoho obecně platných informací. Posuzovaná publikace vyšla v českém překladu autorů Miloně Potměšila a Jana Comorka v listopadu 2001 za finančního přispění programu Hilton/Perkins při Perkins School for the Blind – Watertown, MA, USA. V *Úvodu k českému překladu* autoři uvádí cíle a důvody, které je vedly k vydání české verze publikace. Publikace je rozdělena do osmi tematicky zaměřených kapitol.

Kapitola první - **Filozofie** - uvádí nástin vývoje péče o sluchově postižené děti, doplněný obrazovými ukázkami historických systémů prstové abecedy, a představuje předchůdce přístupu totální komunikace. Ke vzniku totální komunikace, jak ji známe dnes, vedla nespokojenost amerických neslyšících s výsledky vzdělávacího procesu za použití orální metody (četné studie gramotnosti a čtenářských schopností přinesly katastrofální výsledky), začaly tedy vznikat experimentální programy, ze kterých se postupně zformoval přístup totální komunikace. Tento termín poprvé použil Roy Holcomb r. 1968 a bylo již zformulováno několik definic (dosud platná oficiální definice je z roku 1976). Obdobné důvody i proces vzniku totální komunikace byly i ve Velké Británii a řadě dalších států (Kanada, Švédsko, Dánsko aj.).

Druhá kapitola - **Praxe** - navazuje na teoretická východiska totální komunikace a sleduje její pronikání do surdopedické praxe. Z popsaných studií vyplývá, že totální komunikace v různé míře expandovala do škol a tříd poměrně rychle (v letech 1968 – 1978 změnilo 77 % amerických vzdělávacích programů své komunikační přístupy). Další studie se zabývaly specifiky používání znakového jazyka na školách uplatňujících přístup totální komunikace (jehož podstatnou složkou znakový jazyk je) a odhalily značnou rozrůzněnost v používání jednotlivých vizuálně-motorických komunikačních systémů (znakovaná angličtina, přesné znakování angličtiny, znaková angličtina, Cued Speech, americký znakový jazyk).

O jednotlivých složkách totální komunikace začíná pojednávat kapitola třetí - **Řeč a odezírání**. Mluvená řeč základním principem orálního přístupu a je rovněž důležitou složkou

¹ *Adresář služeb pro sluchově postižené 2003*. Praha : FRPSP, 2003, s. 47-62. ISBN 80-86792-00-5.

systému totální komunikace. Na rozdíl od orální metody je však kombinovaná s dalšími formami komunikace. Většina sluchově postižených dětí totiž nemůže plnohodnotně vnímat mluvenou řeč a jen velmi malá část je schopna řeč produkovat na společensky přijatelné úrovni.² Odezírání, jako další důležitou složku totální komunikace, autor označuje za způsob vnímání mluvené řeči částečně nahrazující narušenou sluchovou percepci. Zmiňuje ovšem také jeho menší komplexnost, přesnost a obtížnost v rozlišování některých skupin hlásek. V problematice odezírání byla rovněž provedena řada studií, jejichž výsledky jsou pro nezainteresovaného čtenáře velmi často překvapivé (např. stejné výsledky v testech schopnosti odezírání neslyšících a slyšících dětí³, snižující se schopnost odezírání s rostoucí vadou sluchu⁴, nezávislost mezi schopností odezírat a vizuální pamětí⁵ atd.). Naopak četné výzkumy, zjišťující vztah mezi inteligencí a odezíráním, poukazují většinou na jejich pozitivní závislost. Závěr kapitoly je věnován systému Cued Speech (řeč s nápovědou) a dalším podobným systémům (Mouth-hand systém, Phonetic Finger Alphabet, systém Visible Speech⁶), které měly odstranit nedostatky a víceznačnost odezírání. V totální komunikaci však tyto systémy nenalezly širší uplatnění.

Čtvrtá kapitola se zabývá jedním z vizuálně-motorických komunikačních systémů - **daktylní abecedou** (prstovou abecedou, daktyl). V úvodu autor uvádí stručný přehled historického vývoje daktylu, proces celosvětové unifikace, jeho druhy a formy (doplňené obrázky s přehledy několika prstových abeced). Provedené studie opět ukázaly několik zajímavých závěrů (např. že vnímání komunikace pomocí daktylu probíhá na úrovni percepcie celých slov, „čtení“ daktylu je z 90 % úspěšné i na vzdálenost 38 m). V závěru kapitoly jsou prezentovány výsledky studií, které dokazují pozitivní vliv používání prstové abecedy na efektivnost procesu učení a dokazují tedy, že daktyl je rovněž právoplatnou složkou totální komunikace.

Nejrozsáhlejší kapitola pátá - **Znakování** - se zaměřuje na nejpodstatnější a nejdůležitější složku totální komunikace – vizuálně-motorické komunikační systémy využívající znaků. Úvod kapitoly se zabývá znakovým jazykem, jako svébytným a plnohodnotným jazykovým systémem, jeho lingvistickým zkoumáním a vlastnostmi. Konkrétní popisované jevy jsou doplněny názornými obrázky, které velmi vhodně doplňují text. Značná pozornost je věnována výsledkům průkopnické práce jazykovědce Williama C. Stokoe, jeho poznatkům, systému zápisu (notace) jednotlivých znaků a znakovým varietám (vše je opět doplněno obrázky). Velmi zajímavá a podnětná je část kapitoly zabývající se tvořením nových znaků (zejména proces inicializace, který v českém znakovém jazyce zdaleka nemá takový význam) a opomenuta není ani oblast psycholingvistiky znakových jazyků (výsledky studií vlastností krátkodobé a dlouhodobé paměti, ikoničnost znaků a její vliv na kvalitu osvojování a učení nových znaků atd.). Kromě vlastního znakového jazyka kapitola pojednává i o znakových systémech využívajících syntax mluveného jazyka⁷ a znakovou zásobu jazyka znakového, jejich variantách provedení v souvislosti s jevem diglosií. V závěru kapitoly autor charakterizuje existující speciální systémy znakování angličtiny jako např. Paget-Gormanův znakový systém, Seeing Essential English, Linguistics of Visually English a Signing Exact English.

² srov. např. HRUBÝ, J. Srozumitelnost mluvy žáků na českých školách pro sluchově postižené. *Speciální pedagogika*, 1998, roč. 8, č. 5, s. 17-25. ISSN 1211-2720.

³ Conrad, 1979.

⁴ Evans, 1960, 1965, 1987.

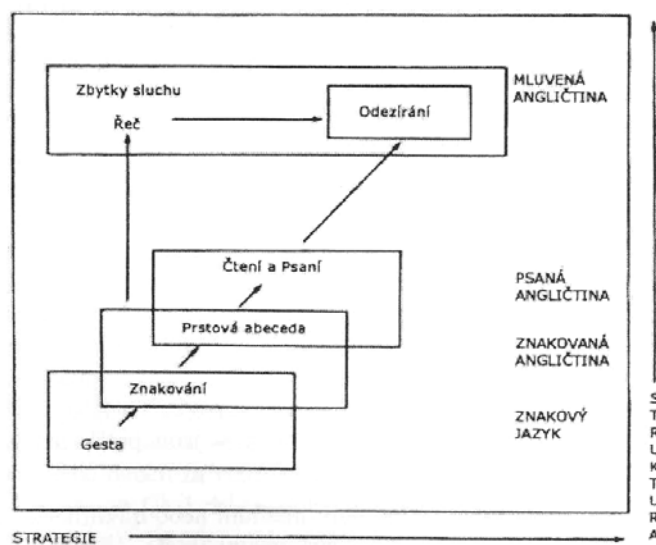
⁵ Simmons, 1959.

⁶ Nejedná se o známý přístroj pro vizualizaci mluvené řeči, ale o systém značek a tvarů ruky usnadňující odezírání.

⁷ Umělé znakové systémy – např. znakovaná angličtina, znakovaná čeština apod.

Psychologickými a jazykovými aspekty souběžné produkce, resp. recepce mluveného a znakového jazyka, se zabývá kapitola šestá - **Simultánní komunikace**. Autor vysvětluje specifika přenosu informace v rozdílných komunikačních módech a jejich vzájemných kombinacích. Na provedených studiích dokládá, že použití více médií k přenosu informace současně umožňuje neslyšícím dětem větší srozumitelnost než použití pouze jednoho média. Na druhou stranu výzkumy například ukázaly, že simultánní komunikace v manuálním a orálním modu je pomalejší než komunikace pouze mluveným jazykem.⁸ Velmi pozoruhodné jsou informace o neurologických procesech při simultánní komunikaci a jejím pozitivním vlivu na srozumitelnost komunikace.

Sedmá kapitola - **Strategie jazykového vývoje** - popisuje proces osvojování jazyka prostřednictvím přístupu totální komunikace, doložený celou řadou provedených výzkumů a studií. Na úvod je představena ontogeneze jazyka u slyšících dětí, se kterou poté autor srovnává proces osvojování jazyka u dětí neslyšících za působení jednotlivých složek totální komunikace (odezírání, znakový jazyk, vnímání mluvené řeči, daktyl, čtení a psaní). Výsledky všech provedených studií vlivu složek totální komunikace jsou v kapitole prezentovány objektivně, odkrývají jejich silné i slabé stránky a mj. z nich vyplývá, že jednotlivé složky se v průběhu času vzájemně prolínají, doplňují a mění svou důležitost v závislosti na věku dítěte, stupni sluchového postižení a jeho individuálních vlastnostech. V závěru kapitoly je zdůrazněn fakt, že správně aplikovaný přístup totální komunikace vede ve svém důsledku ke vzniku bilingválních dětí, což je doloženo i schématem modelu jazykového vývoje neslyšících dětí.

Totální komunikace: struktura a strategie

Závěrečná, osmá kapitola - **Uplatnění v praxi** – prezentuje zásady a podmínky správného uplatnění totální komunikace v pedagogické a výchovné praxi. V metodologii výuky dle principu totální komunikace představuje autor čtyři doporučení, vycházející z teoretických poznatků uvedených v předcházejících kapitolách. Jednotlivé složky totální komunikace by měly spolu být kombinovány a navazovat na sebe tak, aby respektovaly možnosti jazykového vývoje sluchově postiženého dítěte (viz obrázek).

⁸ Provedení znaku trvá logicky déle než vyslovení slova.

Jak odhalily další výzkumy, že u řady dětí se ke sluchovému postižení přidružuje ještě nějaká další vada (postižení zraku, tělesné postižení, autismus atd.), které si žádá další specifické úpravy komunikační strategie. Vysoké nároky klade uplatnění totální komunikace na všechny zainteresované osoby v okolí dítěte. Doporučené brzké používání znakového jazyka v komunikaci s dítětem klade značné nároky především na rodiče, kteří se musí za velmi krátkou dobu naučit obvykle zcela nový jazyk.⁹ Aplikace principů totální komunikace ve školách také pochopitelně vyžaduje specifický přístup ze strany učitelů. Nezbytnou podmínkou je, aby učitelé (především v nižších ročnících) dokonale ovládali znakový jazyk a příbuzné systémy. Proto musí být také učitelům vytvořeny odpovídající podmínky a možnosti kvalitního vzdělávání ve všech složkách totální komunikace (zde se pochopitelně uplatní i neslyšící pedagogové, se kterými totální komunikace při své realizaci počítá). Velmi důležitý význam spatřuje autor v dokonalé spolupráci všech zúčastněných profesionálů (slyšících i neslyšících).

Posuzovaná publikace je bezesporu studnicí velmi hodnotných informací, se kterými by měli být seznámeni všichni, kteří se aktivně podílí na výchovně vzdělávacím procesu sluchově postižených dětí dle principů totální komunikace. Jsem přesvědčen, že do češtiny přeložená publikace splňuje všechny cíle, které překladatelé ve svém úvodu stanovili. Vzhledem k tomu, že při sepisování recenze na posuzovanou publikaci jsem měl k dispozici i její americký originál, je třeba vyzdvihnout, že překlad je proveden velmi dobře (kromě několika drobných překlepů) a překladatelům patří za jejich záslužný počin velký dík.

Použitá literatura:

1. *Adresář služeb pro sluchově postižené 2003*. Praha : FRPSP, 2003, s. 83. ISBN 80-86792-00-5.
2. EVANS, L. *Total Communication: Structure and Strategy*. Washington D.C. : Gallaudet College Press, 1982, s. 160. ISBN 0-913580-75-9.
3. EVANS, L. *Totální komunikace, struktura a strategie*. 1. vydání, Hradec Králové : Pedagogické centrum, 2001, s. 89. ISBN 80-238-7915-4.
4. HRUBÝ, J. Srozumitelnost mluvy žáků na českých školách pro sluchově postižené. *Speciální pedagogika*, 1998, roč. 8, č. 5, s. 17-25. ISSN 1211-2720.

⁹ Cca 90 % sluchově postižených dětí má slyšící rodiče.